

Metka Peserl: *Besede o neubesedljivem. Tema duhovnosti v sodobni slovenski prozi*. Maribor: Litera (Nova znamenja 13), 2005.

Raziskovalno-teoretsko delo mlade avtorice Metke Peserl na prvi pogled preseneča vsaj v dveh ozirih, da si za svojo nalogo naloži povzdigniti pojem duhovnosti na raven znanstvenega termina ter izrazit eklekticizem, ki ga uveljavlja v svojem teoretskem pristopu.

Njen namen je konkretizirati pomen duhovnosti v odnosu do entitet (Bog, duša, duh, transcendenca) in njihovih medsebojnih razmerij, na katerih naj bi ta temeljila ali iz njih izviralala, tako pridobljeno vsebino pa nadalje opazovati, kako prek motivov in tem zaživi v literarnem delu. Po avtoričinem prepričanju je to mogoče le, če "racionalni logični diskurz" da besedo svetemu spisu tam, kjer trčimo ob neizrekljivo, ob tisto naravo izkustva, ki uhaja pojmovnemu mišljenju, ne pa tudi občutku. Sveti spisi, kot so budistične sutre, delfski oraklji, apokrifni evangeliji itn., so t. i. aracionalni izraz duhovnega izkustva, transcende[n]ce, Boga ali Absoluta, po katerem stremljuje človek kot duhovno bitje. Čeprav so filozofska besedila z močnimi primesmi literarnosti, nam njihov status svetih knjig onemogoča, da bi jih razumeli zgolj kot filozofijo ali literaturo.

Človekova duhovnost se manifestira na mnogo načinov in v mnogih aspektih. Svoje mesto je najpogosteje našla znotraj konfesionalnih religij in verskih praks, njen temeljni pogoj pa je individualen, "subjektiven" stik z Bogom, Resnico. Poleg verskih spisov je kot utelesenje "pristinega" duhovnega izkustva izpostavljena tudi umetnost. Vendar predmet zanimanja na tem mestu nista umetnina in njeno bistvo, ki bi ga bilo mogoče pojasnjevati kot "stik s transcendenco", temveč predvsem umetnost oziroma tista literatura, ki je "usmerjena k spoznanju onstranstva". To pa tudi pomeni, da ima avtorica v mislih prav poseben vidik duhovnosti, ki ga imenuje "gnostični vidik"

transcendence, tisti, ki prinaša "pozitivno" izrekanje o obstoju Boga, in je v temelju nasproten izhodišču zahodnega mišljenja, da entiteta Boga kot absolutne enigme nikoli ne more biti posredovana kot vednost ali predmet spoznanja v pravem pomenu besede. *Besede o neubesedljivem* so potemtakem poskus spregovoriti o razsežnosti med Bogom in človekom skozi tradicijo, ki ne pozna takšnih zadržkov.

To možnost vidi Peserlova v indijski filozofski tradiciji, natančneje v hinduizmu, kjer jo navduši predvsem dejstvo, da morajo biti, kakor pravi, metafizična vprašanja prevedena v kognitivni diskurz, način, kako se je verska praksa utelesila v teoriji oziroma kako se metafizika udejanja v "napotkih za življenje", ter prepričanje, da je "racionalen, sistematičen prikaz narave Boga" ne le nujen, temveč tudi možen. Meni namreč, "da hindujski sveti spisi prinašajo precej bolj detajlna in celo znanstvena pojasnila duhovnih tem kot na primer krščanski ali muslimanski". "Krščanska mentaliteta" se izkaže mnogo manj plodna za razvoj in predvsem preučevanje duhovnosti kot vzhodne modrosti, razen svetle izjeme gnosticizma, ki je "resnično spoznanje" gradil ne le na abstraktnih spekulacijah o Bogu, temveč tudi na konkretni duhovni izkušnji.

Zato ne preseneča, da je edino sveto besedilo, ki si prisluži pozornost v širši obravnavi, *Bhagavad-gita*, religija, ki se je utelesila v umetniški stvaritvi, medtem ko *Sveto pismo* v tem kontekstu ne more biti predmet interesa, ker "ne govori o 'resnični' Bogovi naravi, torej ga nikjer 'realno' ne definira; njegov osnovni namen je preprost in jasen moralni nauk, ne pa teoretično, gnostično razglabljanje o bistvu stvari, kakršno pride v poštev pri definiranju duhovnosti". Povzeli bomo, da seveda ta stališča niso argumenti, temveč gole afinitete, zato bi jih bilo bolje kot takšne tudi predstaviti.

V obsežnem poglavju z naslovom *Elementi duhovnosti* Peserlova predstavi duhovnost skozi aspekt Boga in duše ter njenega razmerja tako, da v provizoričnem zgodovinskem prerezu pri posameznih filozofih, krščanskih mislecih, nekaterih cerkvenih očetih in mistikih osami *podobo* Boga in jo nato vzporeja z izbranimi mesti v *Bhagavad-giti*. Ker se primerjava ne izteče v konstruktivni zaključek, predpostavljamo, da je njen namen ta, da podkrepljuje in podpira že omenjeno stališče – da pojem Boga v kontekstu filozofskega mišljenja ne dosega dejavne duhovnosti, kakor jo razume avtorica. Lakunaren zbir poglavij iz zgodovine filozofije religije, nekakšen kolaž povzetkov in citatov (kar je tudi sicer predikat besedila), nas ne obremenjuje s pojasnili, zakaj so izbrani avtorji pomembni za "predstavitev" duhovnosti in kakšna je rdeča nit med njimi. Morda bi moralo zadostovati naslednje: "Vsi citati bi v filozofskem diskurzu vzbudili brezštevna razglabljanja in pravzaprav pomenili šele izhodišče preučevanja, vendar se bom na tem mestu ustavila; o Bogu sem želela napisati le toliko, kolikor je nujno potrebno za razumevanje duhovnosti kot take in za interpretacijo literarnih tem oziroma motivov, povezanih z Bogom."

Duhovno naravo literature je mogoče razumeti najprej kot realizacijo umetnikovega duhovnega navdiha, kot postavljanje v bivajoče *ex nihilo*, kot "kombinacijo

božanskega in človeškega". V tem smislu je umetnost "pristna" "duhovna dejavnost". Umetnina pa ne le izvira iz duhovnega izkustva, ampak v njem tudi živi, kolikor se ta kot duhovna izkušnja obnavlja na ravni recepcije. Vendar če lahko za literaturo oziroma umetnost nasploh trdimo, da je duhovna stvaritev, pa vsa literatura ni duhovna v pomenu, kot ga na tem mestu skuša utrditi Peserlova. Področje njenega zanimanja je duhovnost kot snov literarnega dela. Zato za predmet svoje analize izbere romane *Čarovnikov vajenec* in *Potovanje predaleč* Evalda Flisarja ter *Romanje za Animo* Marka Uršiča. Obsežna analiza duhovnih motivov in tem – to so mesta, "kjer izza pripovedovalčevih besed veje pristno duhovno občutje" – je pravzaprav nič kaj pretanjen komentar k tistim odlomkom, ki jih avtorica označi kot duhovne. Duhovne teme in motivi (raba je pogosto sinonimna) v *Čarovnikovem vajencu* bi bile naslednje: tema "budnosti", "ozaveščanja", "opuščanja iluzij", "zavedanja", "plavanja s tokom", "motiv pozornosti", "prebujenja" (iz materialnosti, iluzij), motiv "dragulja v lokvanju", "smeha", "odpuščanja", "hrepenenja po resnici" itn., itn.

Zadnja pomenska kontura duhovnosti se dopolni šele v primerjavi med *Čarovnikovim vajencem* in *Romanjem za Animo*. Čeprav je literarna snov obeh romanov izrazito duhovna, je *Čarovnikov vajenec*, kakor ugotavlja avtorica, vendarle pristnejša duhovna literatura, to pa zato, ker se tudi sam junak podvrže duhovni transformaciji, se pravi, svoja spoznanja pretvarja v duhovno vednost, medtem ko junak *Romanja za Animo* "teoretične vednosti o duhovnosti ne uvaja v prakso". Duhovnost literarnega proznega dela kot duhovna vsebina v umetniški strukturi je potemtakem v svoji najčistejši, najpristnejši obliki upodobljena kot duhovno prebujenje, postopna duhovna rast, pot k Bogu oziroma k luči razsvetljenja, če je le mogoče po receptu hindujskih svetih spisov. Paradigma takšnega romana pa je Flisarjev *Čarovnikov vajenec*.

Ker gre pri oznaki *duhovno* in njenih izpeljankah izključno za vsebinski vidik, torej deskriptivno kategorijo, bi ga bilo mogoče v literarni vedi uporabiti le kot klasifikacijski termin: ob ljubezenskem, pustolovskem, viteškem, zgodovinskem, sentimentalnem, meščanskem romanu itn. bi sedaj dobili tudi duhovni roman, ki naj bi se od razvojnega romana ločil po tem, da gre v tem primeru za povsem konkretno vrsto duhovnosti, ki implicira tudi rezultat, junak mora duhovno idejo romana izpeljati na sebi.

Po našem prepričanju so *Besede o neubesedljivem* preširokopotezen projekt, ki mu je spodletelo prav zaradi pretiranega, celo grobega poenostavljanja narave vprašanja. Če pustimo ob strani, da bi bilo dobro vedeti, da si "racionalistični zahodni diskurz" že desetletja prizadeva na zelo neracionalistične načine "izreči" neizrekljivo, pravzaprav to postane ena njegovih osrednjih preokupacij, pa težko razumemo, da besedilo resneje ne tematizira veliko bolj relevantnega literarno-teoretskega vprašanja – vprašanja, ki si ga posredno ali neposredno postavi tudi sama avtorica, – kaj temi duhovnosti nalagajo pravila žanra in obratno. Če je duhovnost nekaj, kar je skupno "popularnim

laičnim psihološkim knjigam”, filozofskemu diskurzu, popularnemu romanu in umetniškemu delu, kaj potem loči literaturo od filozofije, umetniško delo od populistične literature in kaj za duhovnost pomeni estetizacija le-te. Kajti prepričani smo, da “duhovnosti” Čarovnikovega vajenca pač ne more izčrpati literarna snov sama po sebi, temveč ravno nasprotno, ta svojo moč črpa od drugod, iz umetniškosti dela.

Sleherna pisava, ki išče vednost, je najprej pričevanje o razpoki med tistim, kar je, in tistim, kar je mogoče ubesediti. Ker biva v vsem, kar je, ker ne more ničesar skriti, temveč ravno nasprotno, mora vse vzeti nase, je vsaka pisava tudi izpostavljena v svoji goloti, razgaljena. In v tem je njena neizmerna ranljivost, njeno talstvo. V tem smislu so *Besede o neubesedljivem* predvsem pričevanje o tem, da izrekanju navkljub, neizrekljivo ostaja neizrečeno.